

Методологія й організація юридичних наукових досліджень

У підручнику розглядається загальне поняття науки в цілому й юридичної зокрема; представлені мета, завдання, методологія та стадії проведення юридичного наукового дослідження; визначені філософські й юридичні категорії; розглянуті питання пошуку, накопичення й оброблення наукової інформації для написання юридичних наукових кваліфікаційних робіт, участі в наукових заходах; систематизовані вимоги до структури та складу наукових праць, правила підготовки наукової доповіді. Підручник написаний на виконання Наказів Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 643 (із змінами) «Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти», а також від 19.05.2025 № 740 «Про затвердження Програми єдиного вступного випробування з методології наукових досліджень».

Видання розраховано на студентів усіх форм навчання за освітньою програмою другого (магістерського) рівня вищої освіти, а також аспірантів, докторантів у галузі знань 08 Право, інших науковців-правників і всіх, хто цікавиться юридичною наукою.

Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

Митрофанов Ігор Іванович

МЕТОДОЛОГІЯ Й ОРГАНІЗАЦІЯ юридичних наукових досліджень

Підручник

ЮРІНКОН ІНТЕР

Київ – 2026

УДК 34:001.89](075.8)
М66

*Рекомендовано до друку
Вченою радою
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
(протокол № 1 від 29 серпня 2025 року)*

Рецензенти:

Притула А. М., доктор юридичних наук, професор;
Тур О. М., доктор наук із соціальних комунікацій, професор;
Халімон С. І., доктор юридичних наук, професор.

Митрофанов І. І.

М66 Методологія й організація юридичних наукових досліджень : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 474 с.

ISBN 978-966-667-943-0

У підручнику розглядається загальне поняття науки в цілому й юридичної зокрема; представлені мета, завдання, методологія та стадії проведення юридичного наукового дослідження; визначені філософські й юридичні категорії; розглянуті питання пошуку, накопичення й оброблення наукової інформації для написання юридичних наукових кваліфікаційних робіт, участі в наукових заходах; систематизовані вимоги до структури та складу наукових праць, правила підготовки наукової доповіді. Підручник написаний на виконання Наказів Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 643 (із змінами) «Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти», а також від 19.05.2025 № 740 «Про затвердження Програми єдиного вступного випробування з методології наукових досліджень».

Видання розраховано на студентів усіх форм навчання за освітньою програмою другого (магістерського) рівня вищої освіти, а також аспірантів, докторантів у галузі знань 08 Право, інших науковців-правників і всіх, хто цікавиться юридичною наукою.

УДК 34:001.89](075.8)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-943-0

© Митрофанов І. І., 2026
© Юрінком Інтер, 2026

Зміст

Умовні скорочення та позначення	6
Вступ.	7
Тема 1. Наука	11
1.1. Поняття та предмет науки	11
1.2. Епістемологія та форми знання	22
1.3. Наука як соціокультурне явище	33
1.4. Поняття концепції «відкритої науки» (open science) та її принципи відкритої науки	41
1.5. Розвиток концепції «відкритої науки» в Україні та світі. . .	48
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>53</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>56</i>
Тема 2. Юридична наука.	63
2.1. Загальне поняття юридичної науки, її об'єкт, предмет і система.	63
2.2. Функції юридичної науки, її зв'язок із практикою	75
2.3. Проблема в юридичній науці.	83
2.4. Істина в юридичній науці.	87
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>92</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>94</i>
Тема 3. Категоріальний апарат юриспруденції	101
3.1. Філософські категорії в юриспруденції	101
3.2. Категорії юридичної науки	110
<i>Запитання для самоконтролю</i>	<i>124</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>126</i>
Тема 4. Наукове дослідження та його методологія в юриспруденції	136
4.1. Юридичне наукове дослідження.	136
4.2. Поняття методу та методології наукових досліджень. . .	143
4.3. Філософські та загальнонаукові методи пізнання.	147

4.4. Конкретно-наукові та спеціальні методи наукового дослідження	153
Запитання для самоконтролю	166
Тестові завдання	168
Тема 5. Організаційні та змістові компоненти дослідницької діяльності в сфері юриспруденції .	177
5.1. Сходинки пізнання юридичних явищ	177
5.2. Узагальнені стадії юридичного наукового дослідження	180
5.3. Емпіричне та теоретичне в юридичному науковому дослідженні	184
5.4. Новизна наукового юридичного дослідження: поняття й основні риси.	195
Запитання для самоконтролю	200
Тестові завдання	202
Тема 6. Робота з науковою інформацією	212
6.1. Основні джерела наукової інформації	212
6.2. Аналіз літературних джерел.	224
6.3. Вивчення й оброблення даних юридичної практики	230
Запитання для самоконтролю	238
Тестові завдання	239
Тема 7. Написання й оформлення юридичних наукових праць	245
7.1. Структура юридичної наукової роботи	245
7.2. Рубрикація юридичної наукової роботи	251
7.3. Способи написання юридичного тексту	258
7.4. Мова та стиль оформлення результатів юридичного наукового дослідження	260
7.5. Абревіатури під час написання тексту наукової роботи. Правила скорочення слів	262
7.6. Оформлення таблиць	266
7.7. Графічний спосіб викладення ілюстративного матеріалу	273
7.8. Складання й оформлення переліку джерел посилання.	278

Запитання для самоконтролю	290
Тестові завдання	292
Тема 8. Особливості підготовки, оформлення та захисту юридичних наукових робіт і кваліфікаційних праць	299
8.1. Особливості підготовки рефератів і доповідей	299
8.2. Особливості підготовки та захисту курсових робіт. . .	303
8.3. Написання та підготовки до друку наукової фахової статті, монографії й інших видань	309
8.4. Особливості підготовки та захисту наукових кваліфікаційних праць	319
Запитання для самоконтролю	322
Тестові завдання	324
Тема 9. Етос юридичної науки й академічна доброчесність	331
9.1. Поняття етики науки.	331
9.2. Концепція етосу науки Р. Мертон і її критика.	340
9.3. Академічна доброчесність	346
9.4. Легальне визначення плагіату та відповідальність за нього	351
Запитання для самоконтролю	356
Тестові завдання	357
Тема 10. Психологічний фундамент наукової творчості ..	363
10.1. Методологія та концепції творчого мислення	363
10.2. Методологічні аспекти творчості в юридичній науці. . .	370
10.3. Технологія розвитку креативного юридичного мислення: методологічні засади.	374
Запитання для самоконтролю	377
Тестові завдання	379
Рекомендована література	385
Список використаних джерел.	391
Додатки	401

Умовні скорочення та позначення

АК	– Алфавітний каталог
БД	– База даних
ГАК	– Генеральний алфавітний каталог
д.а.	– Друкований аркуш
ДСА	– Державна судова адміністрація України
ЄРДР	– Єдиний державний реєстр досудових розслідувань
ЄС	– Європейський союз
ЗВО	– Заклад вищої освіти
ЗУпКВ	– Закон України про кримінальну відповідальність
Кафедра	– Кафедра фундаментальних і галузевих
ФГЮН	юридичних наук
КВК	– Кримінально-виконавчий кодекс України
КК	– Кримінальний кодекс України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КрНУ	– Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
МКПР	– Механізм кримінально-правового регулювання
МНБД	– Міжнародні наукові бази даних
МОН	– Міністерство освіти і науки України
МОНД	– Методологія й організація наукових досліджень
НАН	– Національна академія наук України
НАПрН	– Національна академія правових наук України
НБ	– Національна бібліотека імені В. І. Вернадського
НКР	– Наукова кваліфікаційна робота
НДР	– Науково-дослідна робота
НДРС	– Науково-дослідна робота студентів
НПА	– Нормативно-правовий акт
ПК	– Податковий кодекс України
СК України	– Сімейний кодекс України
СК	– Систематичний каталог
СКС	– Систематична картотека статей
Стандарт	– Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 Право
ЦК	– Цивільний кодекс України
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс України
ЮНД	– Юридичне наукове дослідження

Вступ

Запропонована мною книга розкриває нагальну онтологічну потребу українського соціуму в якісній підготовці фахівців у вищій юридичній освіті. Ця потреба не є випадковою, а корениться в екзистенційному виборі України щодо власного майбутнього – інтеграції в європейський цивілізаційний простір. При цьому освітні та наукові стандарти сприймаються не як зовнішні вимоги, а як внутрішня необхідність для самовизначення та розвитку нації. Підтримання наукової роботи студентів постає не просто як педагогічний інструмент, а як фундаментальна умова для формування критичного мислення та здатності до творення нового знання – сутнісних характеристик зрілого та прогресивного соціуму. Державна політика в цій сфері набуває етичного виміру, оскільки спрямована на забезпечення гідного майбутнього для молодих поколінь через створення сприятливих умов для їхнього професійного становлення.

Проблема старіння науково-педагогічних кадрів і втрати молодих фахівців висвітлює кризу спадкоємності знання та досвіду, що загрожує самому існуванню вищої освіти як інституту. Брак фінансування постає не лише як економічне обмеження, а як виклик до цінностей суспільства, його здатності інвестувати у власне інтелектуальне майбутнє. Підручник з методології й організації юридичних наукових досліджень артикулює філософську дилему: чи зможе українське суспільство усвідомити стратегічну важливість якісної вищої освіти та наукової діяльності як основи власного розвитку й інтеграції у світовий контекст, чи дозволить кризі подолати прагнення до майбутнього, заснованого на знанні та компетентності? Розв'язання цієї проблеми є не просто питанням освітньої політики, а екзистенційним вибором нації.

Із іншого боку, розвиток ринкової економіки України, незважаючи на такі негативні явища як зростання безробіття та складності із працевлаштуванням, зумовлює в молоді потребу в одержанні вищої професійної освіти, здебільшого тому, що сучасному суспільству потрібні юристи з високим рівнем кваліфікації. Із огляду на це одне із найважливіших завдань вищої школи є підтримка наукового підготування студентської молоді для збереження інтелектуального потенціалу країни.

Із цією метою в навчальний процес активно впроваджуються елементи наукових досліджень, а до навчальних планів багатьох спеціальностей у закладах вищої освіти вводиться навчальна дисципліна «Методологія й організація наукових досліджень». Наукова складова стає обов'язковою на виконання Наказу Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 643 «Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти». Унаслідок законодавчих вимог змінюється місія кафедри ФГЮН КрНУ: підготовка конкурентоспроможних людських ресурсів для інноваційної перспективи України, самореалізації особи, забезпечення потреб соціуму та держави в кваліфікованих правниках. Метою впровадження місії є одержання студентом-правником визначеного об'єму систематизованих знань, умінь та практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і публічних якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у КрНУ в галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право на I і II рівнях вищої правової освіти. Місія кафедри ФГЮН КрНУ поширюється на регіон Придніпров'я, Україну та Європу.

Місія кафедри ФГЮН КрНУ ґрунтується на таких фундаментальних засадах – автономії; академічній доброчесності; академічній мобільності; академічній свободи. Свідченням впровадження місії є проходження акредитації освітньо-професійних програм «Право» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів освіти в 2024–2025 навчальному році (строк дії сертифікації освітніх програм установлений до 01.07.2030 року).

Потреба в написанні фундаментального навчального курсу методології й організації юридичних наукових досліджень обумовлена сьогодні низкою чинників: 1) навчальна дисципліна з такою назвою необхідна для набуття студентами-правниками компетентностей, що викладені в Стандарті вищої освіти за спеціальністю 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти, які є обов'язковими, і з огляду на це вона повинна бути забезпечена науковою та навчальною літературою; 2) незважаючи на те, що останнім часом з'явилися підручники та навчальні посібники із методології й організації наукових досліджень, не можна визнати, що вони цілком охоплюють змістовне навантаження цієї навчальної дисципліни та здатні зорієнтувати студен-

тів в основних її проблемах; 3) слід урахувати значні зміни в філософсько-методологічній галузі пізнання, які почалися в другій половині XX століття та тривають і сьогодні. Парадигмальні зрушення в науковому знанні, зокрема становлення неklasичних та постklasичних методологій і трансформація світогляду, включно з його соціальним виміром, вимагають відмови від застарілих догматичних підходів у правознавстві. Юридичний позитивізм, у своїй самодостатності, постає як обмежена оптика, нездатна адекватно відобразити складність правової реальності.

Критика з боку природничих і технічних наук щодо ненауковості, догматизму та схоластики юридичного пізнання підкреслює необхідність інтеграції філософсько-методологічних інструментів для подолання цих епістемологічних викликів. Більше того, текст підручника, який заснований на навчальному посібнику та багато в чому його повторює, апробований під час проведення занять зі студентами-правниками. Акцентується увага на імперативі врахування унікального національно-правового контексту України під час юридичних досліджень. Крім того, Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.05.2025 № 740 «Про затвердження Програми єдиного вступного випробування з методології наукових досліджень» затверджує Програму єдиного вступного випробування з методології наукових досліджень. Розділ 1 «Наука та наукові дослідження в сучасному світі» містить підрозділ 4 «Відкрита наука», який складається з таких питань: 1) поняття відкритої науки (UNESCO) (визначення поняття «відкрита наука»; наукова комунікація); 2) складові відкритої науки (відкриті наукові знання; відкрита наукова інфраструктура; відкрита участь соціальних суб'єктів; відкритий діалог з іншими системами знань); 3) цінності та принципи відкритої науки (цінності відкритої науки; принципи відкритої науки); 4) переваги та ризики відкритої науки (переваги відкритої науки; ризики відкритої науки). Таким чином, трансформація підручника повинна бути спрямована на формування у майбутніх юристів-дослідників глибокого розуміння методології відкритої науки, її принципів і інструментів, що є критично важливим для їхньої інтеграції у сучасний науковий простір.

У цьому контексті, підручник постає як відповідь на зазначені інтелектуальні та методологічні запити. Він репрезентує спробу

систематичного викладу методології й організації юридичних наукових досліджень для магістерського рівня освіти в галузі права, а також має врахувати Програму єдиного вступного випробування з методології наукових досліджень. Рекомендація підручника для широкого кола правників, науковців і аспірантів свідчить про його прагнення сприяти оновленню методологічного арсеналу юридичної науки та стимулювати більш глибоке й рефлексивне розуміння державно-правових явищ в умовах сучасних інтелектуальних і соціальних трансформацій.

Отже, основною метою підручника є надання необхідних ресурсів для успішної підготовки до кандидатського іспиту з філософії, який є обов'язковим етапом у системі вищої наукової освіти. Специфіка зазначеного іспиту полягає у фокусуванні на філософії науки – дисципліні, що досліджує взаємозв'язок філософії та наукової діяльності. На відміну від загального курсу філософії, що охоплює широке коло проблем (онтологія, гносеологія, соціальна філософія, етика), філософія науки концентрується на аспектах, критично важливих для формування професійного науковця.

Тема 1. Наука

- 1.1. Поняття та предмет науки.
- 1.2. Епістемологія та форми знання.
- 1.3. Наука як соціокультурне явище.
- 1.4. Поняття концепції «відкритої науки» (open science) та її принципи відкритої науки.
- 1.5. Розвиток концепції «відкритої науки» в Україні та світі.

1.1. Поняття та предмет науки

Наука постає не як статична, а як динамічна форма пізнавальної активності, що невід’ємно детермінована історичними та соціальними умовами своєї перспективи. Її виникнення й еволюція відбувається в межах суспільного буття, що підкреслює її соціокультурну вкоріненість. Ключовим методологічним принципом є визнання практики як фундаментального підґрунтя для формування та розгортання свідомості. Це означає, що пізнавальний потенціал людини, включаючи наукову думку, не є апріорним чи суто ідеалістичним явищем, а виростає з активної взаємодії людини зі світом, її перетворюючої діяльності.

Не будь-яка інтелектуальна активність сприяє її розвитку, а лише та, що передбачає інноваційний підхід і практичну імплементацію. Одним із ключових видів такої діяльності є пізнавальна діяльність. Пізнання в науці – це специфічна форма відображення дійсності, спрямована на формування комплексних суб’єктивних уявлень про об’єктивну реальність. Це багатогранний процес, який вимагає логічної трансформації емпіричної інформації. Пізнання відбувається в історично сформованих соціокультурних формах, які детермінують різні форми пізнання як явища, зумовлені суспільно-історичною та культурною перспективами (наприклад, історичні школи права, соціологічні підходи до права). Серед цих форм особливо вирізняється наукове пізнання, тобто діяльність, спрямована на створення об’єктивних знань про правову систему, суспільні відносини, регульовані правом, та місце людини в цій системі. Саме ця потреба в об’єктивному і систематизованому знанні зумовлює необхідність чіткого визначення поняття «юридична наука» та її мето-

логічних засад. І оскільки юридична наука є специфічною, то її будемо досліджувати в окремій темі цього підручника.

Існує достатня кількість визначень поняття «наука», але через його складність і багатогранність неможливо надати універсальну дефініцію. Так, Е. Агацці зазначає, що наука є теорією про певну сферу об'єктів, а не як простий набір суджень про ці об'єкти¹. Науку слід розглядати як систематизований вид пізнавальної діяльності, що має на меті формування верифікованих і об'єктивних знань про реальність. Водночас, вона функціонує як соціальний інститут, що забезпечує інфраструктуру та умови для цієї пізнавальної діяльності. Вивчення змістових аспектів науки, її ґносеологічних та світоглядних засад, а також її функціональної ролі в контексті сучасних викликів, є надзвичайно актуальним. Це передбачає глибокий аналіз: 1) онтологічного статусу наукового знання; 2) епістемологічних принципів; 3) методологічного інструментарію; 4) соціокультурної детермінованості науки (як суспільство впливає на науку, і навпаки). Такий комплексний підхід дозволяє не тільки розуміти фундаментальні принципи наукового пізнання, але й адаптувати його до потреб сучасного світу, забезпечуючи його подальший розвиток та ефективність.

У житті соціуму місце та роль науки історично змінювалися. Питання, що стосуються дати, місця народження, класифікації та періодизації етапів розвитку науки є дискусійними. Однак проблема історії науки до ХІ століття не була предметом спеціального розгляду ні філософів, ні вчених, що працювали в тій чи іншій сфері наукового знання, і тільки в працях перших позитивістів з'являються спроби аналізу генезису науки, створюється періодизація науки.

У сучасному наукознавстві існує кілька підходів, що відповідають на це питання – *екстерналізм* і *інтерналізм*. Прихильники екстерналізму, такі як Дж. Бернал, Е. Цільзель, Р. Мертон вважали, що розвиток науки тісно пов'язаний із соціально-економічними змінами в суспільстві. Зокрема, Дж. Бернал у своїх працях «Соціальна функція науки», «Наука та суспільство», «Наука в історії суспільства» та «Наука про науку» стверджував, що капіталістичні економічні відносини, з їхнім акцентом на раціоналіз-

¹ Agazzi E. Scientific Objectivity and Its Contexts. Springer, 2014. 504 p.

мі, витіснили попередні способи світосприйняття (релігійні, магічні, анімістичні). Капіталістичне виробництво, що вимагало розвитку математики та механіки, сформувало механіко-математичну картину світу. Таким чином, згідно з екстерналістами, поява науки була зумовлена економічними та військовими потребами капіталістичного суспільства.

Недоліком цього підходу є: 1) неврахування впливу ідеологічних чинників, ціннісних орієнтацій, світоглядних установок духовного життя реального суспільства під час пояснення генезису наук; 2) неточність – в епоху розпаду феодальних відносин відбувалося не ослаблення релігійного, магічного сприйняття світу, а навпаки, посилення релігійного світовідчуття, про що доводить поява лютеранства, кальвінізму, протестантизму і його численних сект.

Дослідники, що дотримуються інтерналістського підходу, вважали, що наука та наукова картина світу виникають завдяки внутрішньому розвитку духовної культури певної епохи, її еволюції та зміні способу мислення. Зокрема, такі науковці як Дж. Прайс, Р. Хол і Дж. Ренделл стверджують, що наука розвивається не під впливом зовнішніх соціальних чинників, а внаслідок власної внутрішньої еволюції та творчої активності наукового мислення. О. Койре підкреслює, що поява науки була зумовлена корінною перебудовою способу мислення. Для нього ця трансформація полягала у руйнуванні античного уявлення про «Космос» як ієрархічний, упорядкований світ, де кожна річ мала своє «природне» місце, а «земне» кардинально відрізнялося від «небесного» за фізичними властивостями. На думку О. Койре, знищення цього уявлення стало найглибшою революцією в свідомості людства, що призвела до змін у філософських концепціях, які є основоположними структурами наукового знання. О. Койре також пропонував розділити історію наукової думки до моменту формування сучасної науки на три етапи, кожен з яких відповідає різному типу мислення: 1) аристотелевська фізика, 2) фізика, розроблена протягом XV ст., і 3) математична фізика Галілео Галілея.

Слабкість інтерналістського підходу полягає в тому, що він або ігнорує причини змін у духовній культурі епохи, або ж не пов'язує їх із кардинальними соціально-економічними трансформаціями соціуму. Наприклад, інтерналісти не можуть пояс-

нити, чому наука виникла саме в Європі на межі XI та XII століть. Як інтерналісти, так і прихильники інших підходів (протилежащих позитивізму) сходяться на думці, що наука є унікальним явищем в історії культури, зародившись у період переходу від Середньовіччя до Нового часу. На відміну від позитивістів, вони стверджують, що науковий метод не є природним або безпосередньо притаманним людині способом сприйняття реальності, а формується під впливом різноманітних чинників. З іншого боку, позитивізм, представлений роботою Г. Спенсера «Походження науки», стверджує, що наука виникла одночасно з появою людського суспільства. Спенсер розглядав науковий метод як природний, незмінний спосіб сприйняття світу, приналежний людині від початку. На його думку, розвиток знання відбувається лише за рахунок розширення досвіду. Таким чином, Спенсер заперечував наявність філософських аспектів у мисленні, що стало предметом жорсткої критики з боку істориків науки, які дотримувалися інших підходів².

У літературі існують різні погляди на походження науки: 1) наука існувала як вічна складова людства. Окремі вчені вважають, що наука існувала завжди, оскільки вона є невід'ємною частиною практичної та пізнавальної діяльності людини; 2) вона зародилася в Давній Греції. Так, інші автори вказують на V століття до нашої ери в Стародавній Греції як на колыску науки, адже саме там знання вперше почали поєднувати з обґрунтуванням; 3) треті стверджують, що наука виникла в Західній Європі в епоху пізнього Середньовіччя, коли з'явився особливий інтерес до емпіричних знань та математики; 4) дехто вважає, що справжня наука починається з XVI–XVII століть завдяки працям Кеплера, Гюйгенса, а особливо Галілея та Ньютона, які створили першу теоретичну модель фізики, виражену математичною мовою; 5) і нарешті, є думка, що наука бере свій початок з першої третини XI століття, коли дослідницька діяльність була об'єднана з вищою освітою³.

² Spencer H. Essays on Education and Kindred Subjects Createspace. Independent Publishing Platform. 316 p.

³ Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень. Київ : 2003. С. 35–38.

Перейти на сайт →